

Gastgezinnen - een ontbrekende schakel in de keten van voorzieningen tussen thuis en tehuis

door J. Euwema, sociaal jeugdpsychiater

1. Overwegingen

- 1.1 Er lijkt een 'gat in de markt' van het hulpaanbod te zijn tussen thuis & tehuis, waardoor vaak te snel tot volledige uithuisplaatsing moet worden overgegaan zodra de toestand thuis onhoudbaar is geworden. Ook de gangbare pleeggezinplaatsing betekent veelal een breuk met het eigen milieu.
- 1.2 De zgn. tussenvoorzieningen, die binnen deze leemte in de behoefte trachten te voorzien, bevinden zich vrijwel uitsluitend aan de kant van het tehuis: zelfs als het (bijv. Boddaert-)dagopvang-'tehuizen' zijn, doet zowel de naam als de professionele opzet meer denken aan een tehuis dan aan een gezins-vergelijkbare voorziening.
- 1.3 En bijv. de Therapeutische Gezins-Verpleging (TGV) is destijds bedacht vanuit de behoefte van de kliniek om een tussenvoorziening te hebben tussen de klinische behandelingsfase en de volledige resocialisatie: hoewel een vorm van pleeggezinplaatsing is het toch iets dat dicht tegen de tehuis kant aanleunt, ook weer wat én de naam ('Verpleging') én de professionalisering betreft.
- 1.4 Dat er aan de andere kant: die van het (basis-)gezin, zo weinig van de grond komt, hangt wellicht samen met de professionaliseringstendens, die de laatste decennia de hulpverlening heeft gekenmerkt (en getekend). Deze zelfde tendens heeft ook de particuliere vrijwillige gezinsvoogden van het kinderschermingsstoneel doen verdwijnen, wat dóór velen (vóór velen) wordt betreurd.
- 1.5 Een vergelijkbare tendens voor wat betreft 'echte' pleeggezinplaatsingen heeft mogelijk ertoe bijgedragen dat steeds minder makkelijk gezinnen bereid werden gevonden een dergelijke, altijd moeilijke en vaak ondankbare taak op de schouders te nemen: daar waren immers wel beroepsmensen voor, meende men, en anders moesten die maar gauw van onze belastingopbrengsten worden opgeleid en tewerkgesteld. En op-zichzelf zijn dit soort 'uitvluchten' ook wel begrijpelijk: wie er goed over nadenkt zal vaak nauwelijks de verantwoording aandurven voor zo'n totale toezegging (i.c. het onbeperkt - qua intensiteit én qua tijdsduur - zich-beschikbaar-stellen voor 'anderens kinderen' als betrof het bloedeigen kroost).
- 1.6 De afnemende sociale (buurt-)controle, het zich niet meer medeverantwoordelijk voelen voor het eigen leef- en buurt-milieu en het vrijwel vanzelfsprekend 'afschuiven' van verzorgingsbehoeftige familieleden (bijv. gebrekkigen en bejaarden), het zijn allemaal verschijnselen die in één en dezelfde richting wijzen.
- 1.7 Het is echter niet uitgesloten (en zeker te hopen!) dat de bekende pendelbeweging, die zoveel verschuivingen kenmerkt, op dit punt nu wel zo ongeveer haar uiterste stand heeft bereikt, en dat dás de tijd gekomen is om een tegengestelde beweging op gang te helpen brengen.

2. Uitgangspunten

- 2.1 De dé-professionalisering wordt al geruime tijd bepleit door degenen die vinden dat diverse deskundigen - als stigmatiserende 'ziekmakers' - de gemeenschap de beste dienst zouden bewijzen door te verdwijnen (of door zich terug te trekken tot minstens achter de intramurale muren) en door het (eerste-lijns)werk over te laten aan de non- of semi-professionals.
- 2.2 Vertaald naar de jeugdwelzijnszorg zou dit kunnen betekenen, dat de gezinsvoogden-van-weleer een eerherstel te wachten staat, maar andere ontwikkelingen maken het bepaald minder waarschijnlijk dat dit onder de oude naam 'voogd'...) en in de vroegere vorm zal gebeuren.
- 2.3 Het systeemdenken ook hierop van toepassing gedacht, zou kunnen inhouden dat in de plaats van de vroegere vrijwilliger-voogd als 'vader-vervanger', nu de tijd rijp is voor een vrijwilligers-gezinssysteem als vervanging c.q. aanvulling van het eigen gezin-van-afkomst.
- 2.4 En een verdere vernieuwing met behoud van het verworvene zou dan zijn, om aan zo'n vrijwilligersgezin dezelfde soort professionele rugdekking te geven als waaraan voorheen de vrijwilliger-gezinsvoogd (ten dele) zijn kracht ontleende. Dus niet het administratief bijgezet worden in een case-load die hooguit één bezoeker per maand mogelijk en 'verplicht' maakt, maar een daadwerkelijke terugvalmogelijkheid op een team van deskundigen, op elk moment dat dit nodig mocht (b)lijken.
- 2.5 Wil een dergelijke 'geruggesteunde gezinsopvang' kunnen concurreren met de tehuisopvang (en dát willen we toch bewerkstelligen, niet uit concurrentiebehoefte, maar uit de overtuiging dat het gezin het meest 'natuurlijke' milieu is voor een minderjarige) - dan zal op elk uur van de dag crisisinterventiemogelijkheid geboden moeten worden, en dat houdt in: voortdurende bereikbaarheid van de betreffende beroepskracht(en) en 'ergens' een permanent beschikbaar crisisopvangbed.
- 2.6 Door deze bijstand (met raad én daad!) aan te bieden, kan hopelijk worden voorkómen dat er een ongewenst soort semi-professionalisme ontstaat bij de opvang-ouders. Want de kracht van zo'n 'gewone' gezinsopvang

is nu juist dat het zo 'gewoon' is: herkenbaar, begrijpelijk en grijpbaar (voor bijv. identificatieprocessen) - en deze 'eigenwaarde' (deze méérwaarde!) hangt vooral ervan af of men die wankelende middenpositie weet te bewaren tussen de toch altijd wat 'afstandelijke' beroepshouding én de vaak wat al te heftige bewogenheid van de medelijdende medemens. Door alleen op deskundigen terug te (kunnen) vallen als er ernstige problemen zijn (en daarmee 'verschoond' te blijven van periodieke professionele pottekijkers) kan men zelf zonder meer de opvangouder-rol blijven spelen (zonder rolverwarring en rolwisseling). Wat niet wegneemt dat er wellicht wél iets aan de overbrugging tussen beide systemen gedaan moet worden - bijv. door een gespreksgroep voor opvang-ouders, bijv. om hun signaalgevoeligheid t.o.v. de kinderen te vergroten én om hen enigermate duidelijk te maken wélke hulp van wélke deskundigen mag worden verwacht.

- 2.7 Ook de vergoeding aan een 'tussen-gezin' moet worden vastgesteld in het licht van bovenstaande overwegingen: 'tot welke prijs' blijft het vrijwilligers-('liefde')-werk, wanneer begint het op een beroepsmatig neveninkomen te lijken? Tot welke prijs blijft het kind het gevoel houden genadebrood te eten, wanneer begint hij zich verkocht en uitgebuit te voelen? In elk geval zal een eenvoudige kosten-baat-analyse kunnen uitwijzen dat op dit punt de gastgezinnen elke vergelijking met welke tehuisplaatsing ook glansrijk kunnen doorstaan (in deze tijd van economische teruggang en dus onvermijdelijke bezuinigingen toch ook wel een sterk argument voor het stimuleren van dit soort tussenoplossingen tussen het dure tehuis en het kosteloze thuis).

3. Voorbeelden en voorstellen

3.1 De meest duidelijke behoefte (vanuit de extramurale hulpverlening aan jongeren) zal ongetwijfeld worden gevoeld aan (CRISIS-)OPVANGGEZINNEN -d.w.z. vrijwilligers-gastgezinnen die veelal 'leeg' zullen staan, teneinde in tijd van nood acuut onderdak te kunnen bieden aan jeugdigen (meestal zal dit kinderen betreffen van boven de 10 jaar, met vermoedelijk een piek in de late puberteitsjaren). Vooral zulke crisisinterventie-gezinnen zullen wél tot het een en ander in staat en bereid moeten zijn, d.w.z. véél te bieden moeten hebben en wéinig daarvoor terugverlangen (zodra de acute crisistoestand voorbij is, en dat zal als regel toch binnen enkele weken het geval dienen te zijn, moet in principe herstel van de oude situatie mogelijk wezen, d.w.z. dat het opvanggezin wordt bedankt én 'afgedankt'). Vooral déze gezinnen zullen een stevige ruggesteun niet kunnen missen: ze moeten het zekere gevoel hebben er niet alléén voor te staan, er niet alléén mee opgescheept te zitten; en wat minstens zo belangrijk is: ze moeten een bepaalde 'professionele' afstand leren bewaren, en niet via 'hechtgedrag' de verdere ontwikkeling van de situatie (én de jongere) in de weg staan. Om nog maar te zwijgen van het incasseringsvermogen dat ze zullen moeten kunnen opbrengen (samen met de deskundigen) om de onvermijdelijke en zelfs noodzakelijke contacten met het milieu-van-afkomst te kunnen verdragen.

3.2 Van iets langduriger en rustiger aard zijn de OPVANGGEZINNEN VOOR LANGERE DUUR (eventueel apart aan te duiden als 'onderdak-gezinnen'), bijvoorbeeld dienend voor diegenen voor wie een meer definitieve oplossing nog wel enkele maanden (tot zeg een half jaar) op zich kan laten wachten (bijv. omdat het aangevraagde tehuis nog geen plaats vrij heeft, of omdat eerst een school of een schooljaar moet worden afgemaakt) en die toch die tussentijd niet thuis kunnen doorbrengen (bijv. omdat dáár de toestand té gespannen en té explosief is geworden). Dit vereist ook wel degelijk dezelfde soort houding en instelling als onder 3.1 genoemd (met name het vermogen om zich niet te sterk te binden!), maar wel in iets bescheidener mate. Wat niet wegneemt dat deskundige 'rugdekking' ook in deze gevallen zeker geboden is.

3.3 Van KOST(HUIS-)GEZINNEN wordt gesproken als voor een nóg iets langere tijdsduur (zeg ½ -2 jaar) een onderdak voor een jeugdige (meestal jongvolwassene) wordt gevraagd, zónder dat dit verplichtingen wekt en zónder dat er een 'gezinsvervangende' houding wordt aangenomen: men heeft een dergelijke jongere op kamers, men houdt wél een zeker toezicht op zijn doen en laten, en men biedt vrijblijvend de mogelijkheid tot huiselijk verkeer; meer hóeft niet, maar moet eventueel wél kunnen, wél mogen - en ook deze subtiele houding van vrijblijvende gastvrijheid vereist vaak een voorzichtige procesbewaking.

3.4 Weer iets meer naar de gezinsvervángende kant gaan dan de KOSTPLEEGGEZINNEN, die denkbaar zouden zijn voor bijvoorbeeld de volgende categorieën:

3.4 -1 de peuters en kleuters die het Medisch-Kleuter-Dagverblijf (MKD) bezoeken, maar te ver daarvandaan wonen om elke dag heen en weer te kunnen reizen. Alleen al vanwege de kwetsbare leeftijdsfase is een zéér intensieve en zéér deskundige begeleiding hierbij beslist onmisbaar: mogelijk zal t.z.t. de staf van het MKD zich hiermee kunnen belasten.

3.4 -2 de schoolkinderen die in de stad een school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok-school) bezoeken (en/of in aanmerking komen voor plaatsing in een dagtehuis) en die te ver weg in de provincie wonen om dagelijks op en neer te kunnen reizen. Hierbij zullen zowel de eigen ouders (waar het kind élk weekend en

élke vakantie volledig verblijft) áls het kostpleegezin een zekere begeleiding behoeven, eventueel vanuit verschillende instellingen.

Nóg strikter gezins-aanvullend (c.q. gezins-ondersteunend) zou men dan de gezinnen kunnen noemen, die slechts een deel van de week of van de dag onderdak bieden aan een kind. Zoals bijvoorbeeld:

3.5 WEEKEND- EN VAKANTIE-GEZINNEN, dienend om de ouders op die dagen van de dán voor hen te zware taak te ontlasten dat de school geen tijdelijk soulaas biedt. Dit zal in het algemeen een zeer hechte samenwerking vergen met de eigen ouders (of met de tehuisopvoeders: tot nu toe werden deze soort gezinnen vooral toegepast voor tehuiskinderen zónder gezinsachtergrond), en dat op zichzelf is reeds voldoende reden voor deskundige ondersteuning.

3.6 HUISWERK-GEZINNEN voor die leerlingen van (met name) het voortgezet onderwijs, die thuis niet de gelegenheid hebben om in alle rust en vrede hun huiswerk te maken en die maar al te graag dat nuttige zouden willen verenigen met het aangename van een warme en gezellige gezinsopvang elders. Hierbij zal het er vooral op aan komen de (voor hun eigen gevoel onmachtige) eigen ouders voor dit idee te winnen én te behouden - en dat zal waarschijnlijk minder makkelijk zijn dan het zich aanvankelijk liet aanzien.

3.7 VISITE-GEZINNEN, voor die kleinere kinderen die na schooltijd de broodnodige rust en gezelligheid thuis niet kunnen krijgen, om welke reden dan ook, en die (uiteraard met volledige instemming van hun ouders) wél bereid zouden zijn hun heil in deze bij anderen te zoeken (door minstens tweemaal per week uitvoerig op bezoek te gaan in hun 'eigen' vaste visitegezin).

N. B. voor 3.6 en 3.7 zouden vooral ook 65 + -gezinnen in aanmerking kunnen komen!!!

P. S. In het bovenstaande is steeds als vanzelfsprekend aangenomen, dat het kind-in-kwestie steeds het beste het veld zou kunnen ruimen bij onhoudbare toestanden in het gezin. Alleen al uit praktische overwegingen zal dat ook wel veelal het geval zijn, maar het kán ook vóórkomen dat een der ouders beter (even) afstand zou kunnen nemen, bijvoorbeeld in die gevallen, dat de ouders elkáár niet meer verdragen en de kinderen dit vuurtje aanblazen (spelen met het vuur van hun angst voor die ouderlijke onenigheid c.q. onverenigbaarheid). In zulke omstandigheden zou ook aan een crisisopvanggezin voor vader óf moeder gedacht kunnen worden, doch dan toch bij voorkeur wel in hetzelfde kader als hier behandeld.

4. Ruggesteun

4.1 Uitgaande van het uitgangspunt dat de méérwaarde van de gezinsopvang nu juist ligt in het herkenbare-gewone (het naïeve; het 'net als thuis'), moet ervoor worden gewaakt dat de ruggesteun die vanuit de diverse (deskundigen-)instellingen zou kunnen worden geboden, niet ontaardt in de gebruikelijke begeleiding van zoveel contacten per maand volgens afspraak, omdat zoiets toch licht iets onnatuurlijks verleent aan de situatie.

4.2 De deskundigheid moet worden ingebracht bij het begin (de indicatiestelling en de introductie: zie 4.3), en verder beschikbaar blijven 'in geval van nood'. Dit houdt wel in dat men deze nood tijdig moet kunnen herkennen, en dat stelt hoge eisen aan zowel de deskundigen als aan de gastgezinnen. De eersten moeten de alarmsignalen kunnen beschrijven en duidelijk maken, ook in anticiperende zin: dit veronderstelt vooral kinderdeskundigheid, want het zullen vooral de kinderen-in-kwestie zijn die de signalen uitzenden waarvoor de gastgezinnen gevoelig zullen moeten worden gemaakt.

4.3 Wat de indicatiestelling betreft: het gaat hier uitsluitend (!) om kinderen en jeugdigen die in nauw contact met hun eigen gezin moeten (kunnen) blijven, hetzij in positieve zin (de band met de natuurlijke ouders nodig hebben, niet van hen mogen vervreemden), hetzij in negatieve zin (de eigen ouders niet kunnen missen, bijvoorbeeld vanwege een ambivalente binding; of met hen geconfronteerd moeten blijven om het ontstaan van een verloren-paradijs-illusie' te voorkómen). De beoordeling hiervan vereist (z)onder meer kinderdeskundigheid!

4.4 Ook voor de introductie van het kind is een zelfde soort golflengte nodig: men moet tegenover het gastgezin toch enigermate een beeld kunnen schetsen van het betreffende kind én van de reden waarom het in het basisgezin (min of meer) is misgegaan. Een dergelijke toespitsing op het kind kan als bijkomend voordeel hebben, dat het gastgezin zich niet dadelijk zélf beoordeeld en bekeken (en dus belaagd) voelt, en zich (nog even...) kan koesteren in het behaaglijke-rustige gevoel van een zekere 'Ueberlegenheit' (de ónzeekerheid komt vaak gauw genoeg, daar zal het gastkind wel voor zorgen, of anders diens ouders wel...).

4.5 Mét het kind zal de concrete toezegging verstrekt moeten worden dat 24 uur per dag (als het gezinnen 3.1 t/m 3.4 betreft), of in elk geval tijdens kantooruren (als het gezinnen 3.5 t/m 3.7 betreft), altijd iemand bereikbaar is om raad te geven of hulp te bieden.

4.6 In het uiterste geval zal deze hulp moeten bestaan uit het onmiddellijk verwijderen van het kind uit het gastgezin en dit betekent dat 'ergens' een opvangbed beschikbaar moet zijn - hetzij in een tehuis (in de regio) dat

apart daarvoor een plaatsje vrijhoudt, hetzij in een ander crisisopvanggezin, dat dan natuurlijk wel een (extra) stootje moet kunnen verdragen.

4.7 Eventueel zou de 'alarm-telefoon' aan dit bed (of deze bedden) gekoppeld kunnen worden (denkbaar zou zijn dat degene die de telefoon aanneemt slechts de toezegging doet: 'U wordt over $\pm$ een kwartier teruggebeld' - waarna een beschikbare lijst van projectmedewerkers afgebeld zou kunnen worden tot zich een geschikte 'gegadigde' aandient - die dan zelf contact met het opvanggezin-in-nood opneemt) - maar in een meer gestructureerd stadium zou in dit verband ook aan de 'dokters-telefoon' gedacht kunnen worden.

5. Voorlichting, werving en selectie ('home-finding')

5.1 Het ervaringsfeit, dat vrijwel alle tot nu toe gehanteerde wervingscampagnes voor pleegouders onvoldoende resultaat hebben gehad, zou op zichzelf al voldoende reden moeten zijn om naar geheel andere methoden om te zien,

5.2 Naast de tendens genoemd onder 1.5 en 1.6 kan ook de tweeslachtigheid tussen enerzijds de semi-professionele 'medehelpers'-positie en anderzijds de vraag naar 'gewone' gezinssituaties, verwarrend en (dús) demotiverend hebben gewerkt. Als voorbeeld: bij adoptie-gegadigen valt vaak de kritiek te horen dat natuurlijke ouders óók niet van tevoren op hun hoedanigheden worden getoetst - en waarom gebeurt dit dan wel (en nog wel zo nadrukkelijk) bij diegenen die het wagen hun gezin vrijuit ter beschikking te stellen.

5.3 Een nieuwe en mogelijk effectiever benadering zou kunnen zijn om de 'home-finding' te doen plaatsvinden middels de vrijwillig-gevormde verbanden, zoals bijvoorbeeld het buurt- of wijk- of bejaarden-werk. En dan vooral niet noodzakelijkerwijs via de professionele 'werkers' in deze verbanden, maar bijvoorbeeld door gerichte 'zoekacties' te houden onder bepaalde buurtbewoners of wijkgebougebruikers (eventueel wel op aanwijzing van eerste lijns- figuren). Iets dergelijks (geen algemene voorlichting dus, doch concrete aanvragen tot beschikbaarstelling) zou men zich kunnen voorstellen voor oudercommissies van scholen, of voor verenigingen van huisvrouwen, plattelandsvrouwen, rooie vrouwen enz. (- om van de mannen en hun vergaderingen nog maar te zwijgen ...).

5.4 En nog dichter bij huis blijvend: eerst zou eigenlijk altijd geprobeerd moeten worden een oplossing te vinden binnen de eigen familie van betrokkene. Dit is slechts in zoverre van belang voor de werving, dat het de plaatsende of aanvragende instantie niet ál te makkelijk gemaakt zou moeten worden op dit punt: bij een aanvraag voor een gastgezin zou eigenlijk altijd gevraagd moeten worden of al is nagegaan of het eigen familieverband ook de bedoelde opvangmogelijkheden biedt. Mocht dat het geval (b)lijken te zijn, dan zou echter wél van de selectie- en begeleidings-deskundigheid, als hier behandeld, gebruik kunnen worden gemaakt voor het verder effectueren van een dergelijke familiale bijstand. Want tegenover de vóórdelen die zo'n 'groot-familie'-idee ongetwijfeld kan hebben, bestaan ook niet te onderschatten nádelén, zoals het vaak voorál niet kunnen verdragen dat een zus of zwager of schoonouder iets béter zou kunnen.

5.5 Wat overigens de werving als genoemd onder 5.3 betreft: er zouden belangstellenden gevraagd moeten worden voor de gehele variatiebreedte van voorzieningen (als genoemd onder 3) - zodat de grote lijn voor iedereen duidelijk wordt (de erachter liggende gedachte die hopelijk 'aanslaat') - en zoveel mogelijk over de brug zullen durven komen, in elk geval over de lage drempel van voorzieningen als 3.7 - 3.6 en 3.5, en na deze eerste stap te hebben gezet (en eventueel na gebleken geschiktheid hiervoor, of na hierdoor de smaak de pakken te hebben gekregen) misschien nog een stapje verder in de richting van 3.4, 3.3, 3.2 en 3. 1.

5.6 De vraag is of een instelling als Centrale voor Pleeggezinnen wel de goede naam draagt voor de beeldvorming en werving als hier bedoeld. Waarschijnlijk zou een 'wervingscampagne voor gastgezinnen-in-soorten' het beste uit kunnen gaan van een niet nader (aan) te duiden en volkomen blanco organisatie, bijv. zoiets als: 'samenwerkende instellingen op het gebied van de jeugdwelzijnszorg'.

5.7 Nadat men eenmaal over die eerste drempel heen is geholpen, kan er gerust opening van zaken worden gegeven en zou ook heel goed uitgelegd kunnen worden waarom bijvoorbeeld de Centrale voor Pleeggezinnen de aangewezen instantie is om een en ander verder voor te bereiden en te regelen.